

ТАРВУЗ МЕВАСИНИНГ ЎРТАЧА ВАЗНИГА ВА ҲОСИЛДОРЛИГИГА ОЗИҚЛАНИШ МАЙДОНИНИ ТАЪСИРИ

Рахматов Анвар Маматович,

Сабзавот, полиз экинлари ва картошкачилик илмий-тадқиқот институти лабораторияси мудири,
қ.х.ф.д., катта илмий ходим,

Азизов Шавкат Шодиевич,

Тошкент давлат аграр университети тадқиқотчиси.

Аннотация. Ушбу мақолада Қашқадарё вилояти тупроқ иқлим шароитида такрорий муддатда тарвуз экинида юқори ва сифатли ҳосил олиш учун мақбул озикланиш майдонларини ўрганиш ва олинган натижалар бўйича маълумотлар келтирилган.

Калим сўзлар: турли экиш схемалари, нав, барг, уруғ, мева баландлиги, эни, мева вазни, тарвуз, кун, ҳосилдорлик.

Аннотация. В статье приведены данные по изучению оптимальных площадей питания для получения высоких и качественных урожаев арбузов в повторных периодах в почвенно-климатических условиях Кашкадарьинской области и полученные результаты.

Ключевые слова: различные схемы посадки, сорт, лист, семена, высота плода, ширина, вес плода, арбуз, день, урожайность.

Abstract. The article presents data on the study of optimal feeding areas for obtaining high and high-quality watermelon yields in repeated periods in the soil and climatic conditions of the Kashkadarya region and the results obtained.

Keywords: different planting patterns, variety, leaf, seeds, fruit height, width, fruit weight, watermelon, day, yield.

Кириш. Ўсимликларни далага жойлаштириш қуёш энергиясидан максимал фойдаланишда, мақбул иссиқлик, сув-ҳаво, озика режимини яратишда муҳим фактор бўлиб хизмат қилади.

Бунда ушбу экинларни биологик хусусиятларини инобатга олган ҳолда бажарилади. Полиз экинларини жойлаштиришда, албатта уларни экиш схемасини яъни ўсимликни озикланишини майдонини тўғри танлаш лозим. Бўлмаса, экилган тарвуз экинлари бир пайтда мевалари пишиб етилмай товарбоплик даражаси ҳам пасайиб кетади.

Мақбул озикланиш майдони экин тури ва нави, бундан ташқари ташқи муҳит шароити ва қўлланиладиган агротехникага боғлиқдир. Ўсимлик улчамлари қанчалик кичик бўлса, тупроқ унимдорлиги ва агротехника даражаси қанча юқори бўлса ўсимликларнинг озикланиш майдони шунча кичик бўлади ва уларни кўпроқ жойлаштириб юқори ҳосил олиш мумкин. Шу билан биргаликда гектар ҳисобида харажатни камайтириб юқори даромад олишни таъминлайди.

Тарвуз ўсимлигининг ўзига хос қатор оралари кенглигини ва майдон бирлигидаги ўсимлик сони, яъни мақбул озикланиш майдонини танлаш асосида ҳосилдорликни кескин кўпайтириш мумкин.[1].

Материаллар ва услублар. Тарвуз экинини такрорий муддатда бостирма яъни суғормасдан етиштириш орқали экиб юқори ва сифатли ҳосил олиш мумкинлиги тўғрисида маълумотлар бор. Лекин, ушбу усулда мақбул озикланиш майдонини танлаш ва экиш схемаларини аниқлаш бўйича тадқиқотлар олиб борилмаган.

Шундан келиб чиқиб, тарвузнинг қишки Хаит қора нави такрорий муддатда бостирма усулида экинларни суғормасда экиб етиштириш учун мақбул экиш схемасини аниқлаш бўйича қуйидаги вариантларда ўрганилди: сочма (абс.назорат), (280+70):2х50 см, (280+70):2х60 см, (280+70):2х70 см (назорат) ва (280+70):2х80 см.

Тадқиқотлар мақсадидан келиб чиқиб, 2021-2023 йилларда тарвуз етиштириш учун Республикамизни жанубий минтақа Қашқадарё вилояти шароити танлаб олинди. Янги технология асосида тарвуз экишнинг мақбул озикланиш майдонини аниқлаш тадқиқотларимиз мақсади қилиб олинди. Тадқиқотларимиз объекти сифатида эса ушбу экиннинг қишлоқ хўжалиги экинлари навларини синаш Давлат комиссияси Ўзбекистон Республикаси ҳудудларида экиш учун рухсат берилган Давлат реестрига киритилган Хаит қора нави олинди. Ушбу экиндан бостирма усулида суғормасдан маҳсулот етиштириш ҳамда ундан юқори ҳосил олиш учун эртаки сабзавот ҳамда бошоқли экинлардан бўшаган ерлар танланди.

Натижалар ва мунозара. Тарвузнинг Хаит қора нави озикланиш майдонини ўрганиш учун ўрганилаётган ҳамма вариантларда уруғлар бир кунда 20-июнда экилди. Тарвуз уруғлари экиш схемаларидан келиб чиқиб, сабзавот уруғларини экишга мўлжалланган пневматик CANSA C-900 русмилли экиш сеялкада экилди.

Вариантлар ўртасидаги “Экиш-униб чиқиши” диарли барча вариантларда 25 фоизи униб чиқиши 5 кунда, 75 фоизи униб чиқиши 7 кунда амалга ошди. Лекини ўрганилаётган вариантлар ўртасида ўсимликлар ёппасига ўниб чиққандан то “биринчи чин барг пайдо бўлиши” гача бўлган фазаларнинг давомийлиги бўйича фарқ сезила бошлади. Бунда назорат тўртинчи ҳамда бешинчи вариантларда 3 кунда амалга ошган бўлса, иккинчи ва учинчи вариантларда 4 кунда амалга ошди. Сочма (абс.назорат) вариантда ҳамма вариантлардан ҳам кечироқ кўрсаткични кўрсатиб, 5 кунда амалга ошганлиги кузатилди.

Юқорида кўзатилган қонуният ўрганилаётган вариантлар ўртасида фенологик фазаларнинг давомийлиги яъни ўсимликлар ёппасига ўниб чиққандан ҳосилни ййишгача бўлган даврларнинг давомийлигида сақлаб қолди. Айтай-

Турли экиш схемаларида экилган тарвузнинг Хаит қора навини ҳосилдорлик кўсаткичлари, 2021-2023 й.й.

Вариантлар	Йиллар давомида умумий ҳосилдорлиги, т/га				Назорат муддатга нисбатан, %	Товарбоп ҳосил, %	Битта меванинг ўртача вазни	
	2021 йил	2022 йил	2023 йил	ўртача			кг	%
Сочма (абс.назорат)	22,4	25,6	25,6	24,5	100,0	91,6	4,5	100
(280+70):2x50 см	26,3	28,2	29,8	28,1	114,5	94,6	4,6	102,2
(280+70):2x60 см	34,2	35,6	35,9	35,2	143,6	98,3	5,3	117,8
(280+70):2x70 см (назорат)	33,1	32,9	33,2	33,1	134,8	97,0	5,8	128,9
(280+70):2x80 см	26,2	28,1	28,6	27,6	112,6	99,0	5,9	131,1
ЭКТО 05 т/га	1,22	0,98	0,97	1,07				
Sx, %	0,30	0,23	0,22	0,25				

лик ўсимликлар ёппасига ўниб чиққандан то меваларни техник пишиб етилишигача бўлган даврни олсак сочма (абс.назорат) вариантыда 125 кунни ташкил этди. Иккинчи (280+70):2x50 см вариантда ва учинчи (280+70):2x60 см вариантларда бу кўрсаткич 121 кунни ташкил этган бўлса, тўртинчи (280+70):2x70 см (назорат) вариант билан бешинчи (280+70):2x80 см бўлган вариантларимизда бу кўрсаткич 120 кунда амалга ошганлиги қузатувлар жараёнида маълум бўлди.

Иккинчи (280+70):2x70 см (назорат) муддатга нисбатан ўсимликлар ёппасига ўниб чиққандан то “гуллаш-мева мевалар ҳосил бўлиши” гача фенологик фазаларни давомийлиги иккинчи (280+70):2x50 см вариантда ва учинчи (280+70):2x60 см вариантларда бу кўрсаткич 2 кунни ҳамда сочма (абс. назорат) вариантыда 6 кунга кеч амалга ошганлиги тажрибаларимизда қузатилди.

Тарвуз экинини бостирма усулда етиштиришда мақбўл озиқланиш майдонини аниқлаш бўйича ўрганилган вариантлар ўртасидаги фенологик фазаларнинг давомийлиги бўйича охириги тахлилар шуни кўрсатдики озиқланиш майдони каттарган сари тарвуз меваларни пишиши ва ҳосилни йиғиштириш муддати ҳам қисқариб боради. Аксинча озиқланиш майдони қисқариши тарвуз ўсимлигини вегетация даврини бироз қузилишига олиб келади. Бир сўз билан айтганда экиш схемалари тарвуз етиштиришда вегетация даврининг давомийлигига ўз таъсирини кўрсатади.

Такрорий муддатда бостирма усулда етиштирилган тарвузнинг турли озиқланиш майдонлари тарвуз мевасининг ўртача вазни ва ҳосилдорлигига сезиларли даражада таъсир этди.

Абсолют назорат вариантыда ёки сочма вариантда ўртача ҳосилдорлик 24,5 т/га ни ташкил этди. Озиқланиш майдони аниқ экилган сари ҳосилдорлик юқори бўлди (1-жадвал).

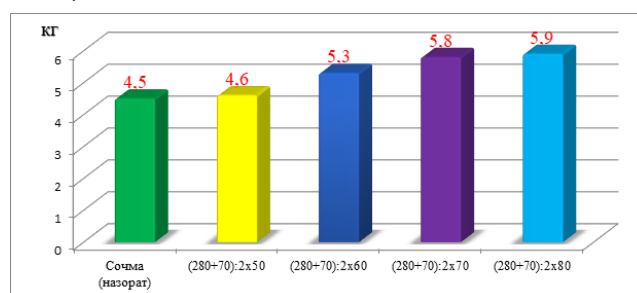
Хусусан, (280+70):2x50 см схемада ҳосилдорлик 28,1 т/га ни ёки абс.назоратга нисбатан 114,5 % ни ташкил этди. Назоратга нисбатан эса бу мувофиқ равишда 3,6 т/га ва 14,5 % кўп бўлди.

Турли озиқланиш майдонларининг ҳосилдорликни кўрсаткичлари хар хил булган бўлсада. Энг юқори ҳосилдорлик (280+70):2x60 см схемада экилганда ҳосилдорлик 35,2 т/га ни, кейингиси эса (280+70):2x70 см схемада экилганда эса 33,1 т/га ни ташкил этди. Бу назорат вариантга нисбатан мувофиқ равишда 143,6 ва 134,8 % га кўп демакдир.

Товарбоп ҳосилдорликда назорат вариантга нисбатан қолган вариантларда озиқланиш майдони ортган сари юқори

натижалар қузга ташланди. Назорат вариантда бу кўрсаткич 91,6 % бўлган бўлса, бешинчи вариантда мувофиқ равишда бу кўрсаткич 99,0 % ни ташкил этди.

Тажриба вариантыга қараб товарбоп ҳосил умумий ҳосилнинг 91,6-99,0 % ини ташкил этди. Йиллар давомида умумий ҳосилдорлиги ўртача 5 фоизлик даражадаги тажрибанинг энг кичик муҳимлик тафовути (ЭКТО05) 1,07 т/га ни ташкил этди. Тажриба аниқлиги, фоиз (Sx, %) 0,25 % бўлди. Дастлабки маълумотлар шуни кўрсатдики озиқланиш майдони ҳосилнинг товарбоплигига сезиларли даражада таъсир этади.

1-расм. Турли экиш схемаларини тарвуз мевасини ўртача вазнига таъсири, 2021-2023 й.й.

Озиқланиш майдони ёки экиш схемаси мева вазнига сезиларли даражада таъсир этади. Озиқланиш майдони кенгайиб борган сари мева вазни ҳам ошиб боради, 1-расм.

Назорат вариантыда сочма экиш усулда мева вазни 4,5 кг ни ташкил этган бўлса (280+70):2x60 см схемада бу кўрсаткич 5,3 кг га тенг бўлди.

Аксинча озиқланиш майдони ошиб борган сари мева вазни ҳам кўпайиб борди. Бешинчи вариант (280+70):2x80 см схемада экилганда мева вазни 5,9 кг ни ташкил этди ва бу назорат вариантга нисбатан 1,4 кг га кўп демакдир.

Хулосалар

1. Дастлабки маълумотлар шуни кўрсатдики озиқланиш майдони ҳосилнинг товарбоплигига сезиларли даражада таъсир этади.

2. Озиқланиш майдони ёки экиш схемаси мева вазнига сезиларли даражада таъсир этади. Озиқланиш майдони кенгайиб борган сари мева вазни ҳам ошиб боради.

3. Аксинча озиқланиш майдони қисқариб борган сари мева вазни ҳам камайиб борди.

АДАБИЁТЛАР:

1. Сабзавот, полиз ва картошка экинларининг нав ва дурагайлари каталоги. Тошкент 2023. –Б.3-63.
2. «Сабзавот етиштириш».— Toshkent: Baktria press, 2023. — 224 б.
3. Сабзавот, полиз экинлари ва картошкачилик илмий-тадқиқот институтининг тарихи [Матн]: китоб-альбоми. — Тошкент. Baktria press. — 2023. — 224 б.
4. O'zbekiston polizchiligi. — Toshkent: Baktria press, 2023. — 199-b.
5. Сабзавот, полиз ва картошка экинларининг маҳаллий навлари каталоги. Тошкент 2016. –Б.3-48.